

„A pártütők“ védelme.

Írta: SZÁSZ KAROLY.

Vértesy Jenő — *A magyar romantikus dráma* című, 1913-ban a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent igen érdekes, derék művében, mely a magyar dráma és színpad történetének gondosan és szépen megírt fejezete — a 21. lapon, Kisfaludy Károly vígjátékairól szólva, többek közt azt mondja, hogy „nem fuvall mindegyikből igazi magyar levegő, *A pártütők*-ből bántóan nem.“

Ez a megállapítás, s különösen a *bántóan* szó nagyon igazságtalan a „magyar vígjáték atyjá“-val, s annak egyik legsikerültebb vígjátékával szemben. éppen azzal, amely egykor, több mint százhusz esztendővel ezelőtt, a darab első pesti előadásakor, éppen a magyar falusi nép színpadra állításával olyan tetszést aratott, hogy a fellelkesült közönség — mint Kultsár lapja, a *Hazai Tudósítások*, írta — „néhány scénaikat ismét előadatni kívánt.“

Ezt Toldy is bizonyítja *A Magyar Költészet Kézikönyve*-ben, mondván, hogy *A pártütők* az 1820. május 5-iki előadásán „oly rendkívüli tetszésben részesültek, hogy egész jeleneteket kellett nyomban ismételni.“¹

Tudjuk, hogy a darab alapeszméjét Kisfaludy — mint azt maga is elismerte bécsi magyar barátjához, művei német fordítójához, Esterházy Miklós herceg könyvtárnokához, Gaál Györgyhez 1820. szeptember 7-én írt levelében² — egy német novellából vette.³ De Kisfaludynak a magyar lelket és színpadi hatást jól ismerő egyénisége egyaránt kizárta azt, hogy vígjátékaiban ne igazi magyar levegőt éreztesen, s hogy éppenséggel bántóan magyartalan munkával álljon elő. Hogy maga is mennyire magyarnak érezte és tartotta darabját, mutatja a fentebb említett levél, melyben hangsúlyozza is ezt: „... Ich hoffe, die *Pártütők* sollen Sie mehr vergnügen, als die *Kérők*, das ist echt ungarisch.“

Vörösmarty 1837-ben — *Athenaeum*-beli *Játékszini Krónika*-jában⁴ *A pártütők* előadásáról szólva, éppen azt említi ki, hogy a darab „igen hív képmása azon körnek, melyben forog...“

Bajza 1842-ben — szintén a *Játékszini Krónika*-ban — bár „kissé elavult“-nak mondja a darabot, de azt elismeri, hogy „személyein most is megmaradtak az életrevaló és jellegzetes vonások.“⁵

Erdélyi János a Kisfaludy munkáiról 1846-ban írt ismertetésében *A pártütők*-beli falusiak eljárásait úgy jellemzi, hogy azok „szóalásig jól mutató

¹ *A Magyar Költészet Kézikönyve*. III. k. 318. l.

² *Kisfaludy Károly Minden Munkái*. 6. k., 323—324. l.

³ „... Das Thema nahm ich von Clauren. die Bearbeitung ist Ganz mein.“

⁴ *Vörösmarty Összes Munkái*. 1885. VII. k. 108. l.

⁵ *Bajza Összegyűjtött Munkái*. 1863. VI. k. 168. l.

tükröképben adatnak elő, annyira honias, sőt otthonias hangon, hogy az egészen teljesen magyar bélyeg uralkodik.⁶

„Inkább tipikus, mint egyéni alakok“ mozognak *A pártütők*-ben, de „magyarok, húsból és vérből valók, akik természetesen éreznek és magyarosan beszélnek“ — mondja Beöthy Zsolt.⁷

Váczy János is nyomatékosan hangoztatja, hogy Kisfaludy magyar életet öntött vígjátékaiba — „minden ízében nemzeti felfogásával.“⁸

Kisfaludy *A pártütők*-ben éppen arra mutatott jó példát — mondotta Pintér Jenő — „hogyan kell magyaros ízüvé tenni egy idegen szellemű történetet.“⁹

A német elbeszélés, melyből Kisfaludy *A pártütők* alapeszméjét merítette, a Cl Lauren álnév alatt író, szászországi születésű Heun Károly Gottliebnek (1771—1854) műve. Cl Lauren a XIX. század huszas éveiben — mint a Kotzebue nyomán járó és az ő ízlése szerint dolgozó író, igen népszerű volt, s mesteréhez hasonló szaporasággal ontotta, de ugyancsak az övéihez hasonlóan üres és léha műveit.¹⁰ Az a *Giftmord* című novella — mely írójának összegyűjtött munkái során jelent meg — különösen gyenge alkotás.

Mindkét munka alapeszméje az, hogy műkedvelők elő akarják adni Schiller *Kabale und Liebe — Armány és szerelem* c. darabját, s az előadásról szóló levél — melyben persze méregről, pisztolyról, halálról stb.-ről van szó — falusi parasztok keze közé kerül, kik belőle lázadást, pártütést szimatolnak, míg aztán a végén kiviláglik minden.

Ha alaposan összevetjük Cl Lauren novelláját a Kisfaludy darabjával, nemcsak az egyezéseket láthatjuk, hanem Kisfaludy módosításait, saját ötleteit, melyekből, s az egész vígjátékból kitűnik, hogy nem az akkortájban még nagyon divatos magyarosításról, hanem igazán eredeti alkotásról van szó,¹¹ — a száraz, szürke, ízléstelen német elbeszélés nyomán pezsgő humorral készült pompás magyar darabról, melyben először szerepel színpadunkon a parasztság,¹² s téves Bayer József kijelentése, hogy *A pártütők*-ben Kisfaludy még egészen a színpadi magyarosítások mintájára dolgozik.¹³

A pártütők-beli Hajnalfi László szerencsés kereskedéssel szerezte vagyonát, — a *Giftmord*-beli Meerbach úrról pedig meg van mondva, hogy hadseregszállításból gazdagodott meg. S míg Hajnalfi a nemzeti irodalom és művészet érdekein csüngő komoly hazafi, kiről csak a falusi parasztok puszognak rágalmakat — addig Meerbach úr hétről-hétre víg cimborákkal dobzódo, parasztlányokkal enyelgő ember. Templomba nem jár az úgylátszik szabadgondolkodó Meerbach, mert a pap nem az ő felfogása szerint beszél — Hajnalfi azonban istenfélő ember, jár is templomba, csak a sületlen kántor hóbögése tartja vissza

⁶ *Pályák és pálmák*. 1886. 135. l.

⁷ Beöthy—Badics: *Képes Magyar Irodalomtörténet*. II. k. 54. l.

⁸ *A magyar irodalom története*. II. k. 26. l.

⁹ *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete*. 1913. IV. k. 221. l.

¹⁰ Cl Lauren „a sekélyességnek örök példája marad a német literatúrában“ — mondta Riedl Frigyes *A magyar dráma története* c. egyetemi előadásának Csoma Kálmán-féle jegyzetében. 288. l.

¹¹ Horváth Cyrill: *A magyar nemzeti irodalom története*. 1902.³ 193. l.

¹² U. ott.

¹³ *A magyar drámairodalom története*. I. k. 336. l.

a falujabeli templom látogatásától, s ezért a szomszédfaluba jár istentiszteletre. Mindkettejük gyermeektelen — Meerbach egy serg csinos leányt, Hajnalfi pedig testvére gyermekeit, két leányt s egy fiút tart házában. Mint visszavonult emberek, mindketten népszerűtlenek a maguk falujában, és sok kellemetlenségük van a garázda parasztságtól, de Meerbach talán azért jár szemére húzott kálppal, mert lelkiismerete nem lévén eléggé tiszta, el akarja kerülni mások tekintetét, — míg Hajnalfi nem akarja látni a sok igazán rossz embert, akik őt ok nélkül károsítják, rontják, rabolják értékeit, oltóványait tönkre teszik.

A bonyodalmat megindító levelet Claurennél egy, a Meerbach kertjéből fát lopó Márton nevű paraszt hozza a városból, Kisfaludynál a falu kántora. Az írástudatlan Márton egy, a kocsijára fölvetett fiúval bontatja fel kíváncsiságból a levelet — míg *A pártütők*-ben Kisfaludy — igen jó leleménnyel — a tűzrőlpattant bírónéval, a kíváncsi asszonyszeméllyel bontatja föl.

A Giftmord-ban a műkedvelő előadás a városban történik, s csak utána készülnek a műkedvelők a falusi kirándulásra. Kisfaludy — a vérbeli drámaíró — a darab szerves részévé teszi a műkedvelő előadást, azzal, hogy azt Hajnalfi tisztületére nevenapján készülnek rendezni az ünnepeltnek falusi házában.

Roppant ízléstelen rész a novellában, hogy mikor a bíró elmegy a Gerichtshalter-ért, a kocsin háttal ülő bíró a Gerichtshalter ölébe üríti gyomra tartalmát, s később a ló egy napernyőtől megbokrosodva, úgy megrántja a kocsit, hogy a bíró befordul az ákácok tuskéibe. Ez az igazán nem magyaros „humor“ Kisfaludynál teljeseen hiányzik.

Mulatságosabb bohózat kevés van irodalmunkban *A pártütők*-nél. Heinrich Gusztáv a darab forrásáról szóló cikkében¹⁴ lelkesen hangoztatja, hogy Kisfaludy a Clauren száraz anyagából értékeset alkotva, ügyesen szövi a cselekvényt, a falusi embereket életteljesen jellemzi, a magyar életnek gazdag, eleven képét nyújtja, a kupaktanácsot jóízű humorral szatirizálja, s valósággal új pályát nyitva, megvetette a későbbi népszínmű alapját. Beöthy is hangoztatta, hogy „a népszínmű csírái“ a Kisfaludy Károly „szellemében fakadoznak.“¹⁵ Góbi Imre is azt tartja, hogy *A pártütők*-ben a költő már „közel jár a népszínműhöz.“¹⁶

Kétségtelen, hogy *A pártütők*-ből — annak ellenére, hogy német novella nyomán készült — igazi tiszta magyar levegő árad. Jól mondja Riedl Frigyes, hogy ebben a vidám darabban voltaképpen „egy nagy nemzeti ügy van tárgyalva: a magyar színház ügye.“¹⁷ A világtól visszavonult Hajnalfi László érdeklődve és felvidámodva olvassa az újságból a nemzeti színjátszó társaság szereplését, s hálát ad Istennek, hogy „édes honi nyelvünk újra feldiszlik“, mert a theatrum által „a nemzetnek csinosodása, a nyelvnek pallérozása terjed el...“ „A szív lángol — mondja unokaöccsének, a hazafias reménytől szinte elragadtatott Hajnalfi — és szemem vígan nézi a jövőndőség idomjait, már bátran merem kiáltani: Előmegyünk!...“

Unokaöccse, Elek szintén lelkes magyar, ő fordította le Schiller előadandó szomorújátékát. A maradi táblabíró, Körmösy, *A pártütők* egyik jel-

¹⁴ *A pártütők forrásáról*. Fővárosi Lapok. 1880. 257. sz.

¹⁵ *A magyar irodalom Kis Tükre*. 1919. 5. 129. l.

¹⁶ *A magyar nemzeti irodalom története*. 1892. 104. l.

¹⁷ Riedl Frigyes egyetemi előadásának fentebb említett jegyzetében.

leglegzetesen eredeti alakja — még névről sem ismeri a nagy német költőt, aki tehát — mondja nagy bölcsen — nem lehet magyar. „Nem — válaszolja Elek — mert nálunk ily felséges elme ki nem fejlődhetik; már zsengekben letiporja a komor élet, és a honi nyelvért már nem kedvelő elődeinknek fogamatlansága.“

Íme, Széchenyi tanítására emlékeztető ostorozása az elmaradt magyarságnak, s lelkesítés a kulturális haladás mellett. Milyen nemzeti érzéssel átítatott kerete ez a víg darabnak, melyben aztán a falusi parasztság a komikai főszerep. A műkedvelői előadásról szóló levél a parasztok kezébe jutván, bonyolódik le az igazán hivatott vígjátékiró pompás ötletein gördülve a bohózatos cselekvény.

S mily remekül vannak rajzolva ezek a falusiak — és mennyire magyar alakok ezek! Riedl — fentebb idézett előadásaiban — a kupaktanács beállítását és az öregbíró jellemzését szintén igen jónak találja. Bánóczi József — Kisfaludy életírója — megrója ugyan az alakok jellemzését, mikor kifogásolja *A pártütőkben*, hogy a darab anyaga „nem hazai termék, nem speciálisan magyar“, mert „a mi népünk hál’ Isten nem ily együgyű, se nem ily ostoba“ — de azért hozzáteszi, hogy „mindazonáltal a szereplők a mi embereink — nagyjában“. ¹⁸

Bánóczi ellenvetését Gyulai is „nem eléggő alaposnak“ mondotta Bánóczinak a Kisfaludy-Társaság megbízásából írt eme munkájáról az I. kötet beadásakor adott részletes bírálatában, ¹⁹ s Gyulai különben egyetemi előadásaiban is hangsúlyozta *A pártütőkről*, hogy az idegenből vett tárgy ellenére is a jellemek mégis magyarok, s a darab a magyar falusi élet rajza. ²⁰ Gyulai a darab jóízű magyaros nyelvét is dicsérte, ami bizonyára szintén nem bántó fuvallatként zengett a színpadról.

Talpraesetten és őszinte igazsággal, minden nemzeti fennhéjázás nélkül mondja Szinnyei Ferenc, hogy bizony nemcsak a német, hanem a magyar parasztban is van elég naivság, hiszékenység, korlátoltság. ²¹ S Kisfaludy — a bohózat természetének megfelelően — torzzá akarta tenni a képet, de való vonásokat, és pedig magyar vonásokat torzított, a paraszti műveletlenséget és okoskodást, rövidlátást szándékosan túlozta. „A karakterek túlcsaponganak az igazon“ — jegyzi meg Toldy Ferenc, ²² de hát ki róhatja azt meg egy bohózatban?

Bátran vitatjuk, hogy *A pártütők*beli falusiak valósággal remekbe szabott magyar alakok.

Itt van mindjárt elsőnek az öregbíró. Mint Arany *Bajuszbeli* Szücs Györgyének — „hasa, hája, kéknadrágja“ megadta neki a bírói tekintélyt, ami pedig az észből hiányzik, azt pótolja a feleségéé, aki ura bevallása szerint „derék egy asszony, csintalan ugyan“ s urát „többször jól lehordja“, de esze van, s azóta megy jól a bíróság, mióta asszony került a házhoz. Perszónátus ember, ha korlátolt is, adja a bölcslet, a szerelmeskedő ifjúságot — mondja — meg kell zabolázni. Mikor a bonyodalmat okozó levelet a kán-

¹⁸ *Kisfaludy Károly és munkái*. 1882. I. k. 271. sk. 11.

¹⁹ A Kisfaludy Társaság Evlapjai. Új folyam. XVII. k. 1881/2. 73. sk. 11.

²⁰ Senger János-féle jegyzetek az 1885/6. tanév II. feléről.

²¹ *Kisfaludy Károly*. 1927.

²² Toldy az *Élet és Literatura* IV. kötetében írja Szontágh Gusztáv elleni cikkében. („*Kisfaludy Károly vígjátékai nemzetiség tekintetéből.*“)

tor a bíró kezébe nyomja, ez jellegzetes paraszti göggel tolja félre: „Én bíró vagyok, csak ítélni szoktam, nem olvasni.“ Amint aztán a levelet a nótárius felolvassa, a bíró állapítja meg nagy képpel: „Ez pártütés... az ország boldogsága mitőlünk függ, oda az egész uradalom, ha ezt nem hátráltatjuk...“ Azután, bár elismeri, hogy tőle sok kitelik, de mégis szeretne egy böles tanácsadót, s elküld Körmösdy táblabíró úr után.

Az a jelenet, amint az öregbíró a kupaktanács ülése után egyedül marad, s monologizál, hogy majd ha a király meghallja, milyen okosan mentette ő meg az országot, s magához hivatja és ő térdre ereszkedik a király előtt — olyan komikai erőre vall, amit Arany is „kifogyhatatlan“-nak mondott, Kisfaludyról szólva.²³

A bíróné alakját rendkívül eleven színekkel rajzolta meg Kisfaludy. Azóta hányszor jelent meg népszínműveinkben ez a nehézkes férj mellett fiatalos hévvel mozgó, kackiásan nyelvelgető, uralkodni és parancsolgatni szerető, kíváncsi paraszt menyecske — de akik csak kissé ismerik magát a magyar falut, sokszor találkozhattak ott ezzel az alakkal, akiben hamisítatlan tiszta magyar vér pezseg. Itt nevezetes szerep jut neki, mert ő az, aki addig nézegeti, forgatja, feszegeti a fatális levelet, míg a pecsét letörik, a levél kinyílik — s megindul a komikus bonyodalom árja.

Pompás magyar alak az italkedvelő kisbíró is, aki fontosnak tartja hivatalát, de — bár a részegeskedés tiltva van, úgy érzi, hogy az rá, mint bíróra, nem vonatkozik, s azt véleményezi, hogy jó, „ha az ember iszik, legalább valami jön fejébe“.

És a kántor! Hány későbbi vígjáték- és népszínműbeli kántornak lett életerős ősapja ez a hóböggő énekvezér, aki sokszor megrikkatta szívreható kántálásával a híveket, s aki már tudósszámba megy, mert „Kádár históriáját szó nélkül“ tudja s el tud igazodni a szótárban, latin szavakat is kever beszédébe, a pártütők ellen lóra ül, de rajtaveszt, mert a ló ledobja, s neki kimarjul a dereka. „A falusi bírák és kántorok a magyar komikai költészetben félszázadon keresztül... számtalanszor föltámadtak, s ma is élnek“ — írta teljes igazsággal Beöthy Zsolt.²⁴

Tösgyökeres magyar alak a heiség kovácsa is — akit először insurgentsnek tett meg a költő, de ezen a cenzúra miatt változtatnia kellett — s aki mint katonaviselt ember, táborkocsis, ágyú körül is forgott, s akit „bajnok ember“-ként köszönt a bíró, és akit vezérnek tesznek meg a csatában, melyben azonban — hogy a karikatúra teljes legyen — utána ered szaladó seregének, s ezt később azzal indokolja, hogy „nem szokás egynek kettő ellen viaskodni“.

Körmösdy táblabíró urat mint a múlt század elején éppenséggel nem ritka hájfejú maradiság prototípusát, különösen élesen szatirizáló módon festette meg a költő, de világért sem tette nemzetietlen alakká, sőt annyira az életből vette, hogy a szatíra érzékenyen talált, s mint Kisfaludy maga írta Szemere Pálnak: „Engem *A pártütőkben* az ostoba Asses-orért kétszer akartak megverni.“²⁵

²³ Arany János *Magyar Irodalomtörténete*. Közzéteszi: Pap Károly. 1911.

²⁴ *Színműírók és színészek*, 140. l.

²⁵ A levelet — mely a budapesti Ráday-könyvtárban lévő Szemere-Tárban őriztetik — dr. Gööz József közölte a *Vasárnapi Ujság* 1880. évi 6. számában.

Bizony, elmondhatjuk, hogy mikor a német novella nyomán írta darabját Kisfaludy — „szelleme, lelke, erkölce, látása magyar“ volt akkor is.²⁶ Ha talán „formát, fogást a németektől tanult — tartalmat, szellemet ő maga teremtett, magának és nekünk“.²⁷

Beöthy valóban méltán említi Kisfaludy nagy érdeméül vígjátékai hangjának igazi magyarosságát, s azt a minden kesernyesség nélküli jókedvet, mely „elejétől végig pezseg bennök“.²⁸ Pezseg pazar bőséggel *A pártütők*ben is, mely kedves darabról valóban csak kesernyés hangulatban lehetett megállapítani a *bántó* magyartalanságot.

Világért sem akarjuk megbántani a derék Vértesy Jenő méltó kegyelettel őrzött emlékét, mikor ezt az évtizedekkel ezelőtt megjelont kitűnő munkájában olvasható megállapítását kritikailag szóvátettük. De Kisfaludy Károly halhatatlan emléke ellen vétene irodalomtörténetírásunk, ha a mondott igaztalan megállapítást nem igyekeznek magával a kifogásolt művel, egy sereg irodalomtörténész és kritikus véleményétől támogatva, megcáfolni.

²⁶ Négyesy László: *Kisfaludy Károly*. Budapesti Szemle, 1930. 628. sz. 345. l.

²⁷ Búnóczy i. m. II. k. 257. sk. 11.

²⁸ *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. 1889.⁵ II. k. 26. l.